

Anmeldelser

TROELS DAHLERUP: Det danske Sysselprovsti i Middelalderen. Institut for dansk Kirkehistorie. I kommission hos G. E. C. Gads Forlag. København 1968. x + 411 s. 1 kort.

Tiderne skifter. I 1855 forsvarede cand. theol. Ludvig Helveg afhandlingen om *De danske Domkapitler* for den filosofiske doktorgrad, da det teologiske fakultets professorer ikke havde anset aarhundredets førstemand indenfor dansk kirkehistorie for værdig til den teologiske licentiatgrad; først i 1879 gav det ham den skyldige æresoprejsning ved at tildele ham den teologiske æresdoktorgrad. I 1968 var det cand. mag., nuværende professor i historie ved Aarhus Universitet, Troels Dahlerup, der for den teologiske doktorgrad forsvarede en kirkehistorisk afhandling over et beslægtet emne, som han havde udarbejdet som universitetsadjunkt i tilknytning til Institut for dansk Kirkehistorie. Graden tildeltes i samarbejde med det filosofiske fakultet.¹

Forf.s interesse for middelalderlig kirkeorganisation er af gammel dato. Den indledtes i 1950'erne med en række studier over gejstlig topografi i Viborg stift i senmiddelalderen og reformationstiden, udvidedes derefter til den lokale stiftsjurisdiktion i et par jyske bispedømmer, *Hardsyssels Provsti* i 1960 og *Viborg Stifts Officialer* i 1961. Saa vendte forf. sit søgelys mod øst og udsendte i 1963 en undersøgelse af *Lunde Stifts Landdekaner* og af *Generalofficialatet i Roskilde* som en samlet publikation under titelen *Studier i senmiddelalderlig dansk Kirkeorganisation*. Det er problemstillingerne fra disse lokale studier, som forf. har søgt at samle og uddybe i en almen syntese om middelalderkirkens lokaljurisdiktion, samlet om det begreb, som han har kaldt *Sysselprovstiet*.

Afhandlingen er en imponerende arbejdspræstation. Forf. har bogstavelig talt maattet gennemløbe hele det middelalderlige kildestof, ikke efter registre og registranter, men dokument for dokument og ofte linie for linie, og notere sig alt, der kunde have tilknytning til emnet – ikke

¹ Anmeldelsen gengiver i omarbejdet form første officielle opposition ved afhandlingens forsvar på Københavns Universitet den 4. juli 1968.

blot de kildesteder, hvor der nævnes provster og officialer, men alt med direkte eller indirekte relevans til det diffuse emne kirkelig lokaljurisdiktion. Kun faa middelalderbelæg er undgaaet hans skarpe blik. Dertil kommer en omfattende fremdragen af trykte og utrykte kilder fra reformationstiden og senere, lejlighedsvis helt ned til enevældetiden. Hertil maa yderligere føjes en meget omfattende litteratur, især almeneuropæiske behandlinger med et utal af lokale monografier, samt sidst, men ikke mindst, den almeneuropæiske kirkeret i dens mange nuancer. Formaalet har nemlig været ikke blot at beskrive forholdene i Danmark, men ogsaa at vurdere dem i forhold til forskrifterne indenfor den kuriale lovgivning og til den faktiske tillem্পning af disse i den kirkelige forvaltning i vore nabolande. Den omfattende bibliografi s. 1-16 repræsenterer ikke udvendig lærdom, men et stærkt udnyttet arbejdsinstrument.

De meget spredte brikker og løse ender, som man kan udlede af kilderne, er det lykkedes forf. at ordne og føje sammen til en mosaik, der tillader os at tegne de vigtigste konturer indenfor en helhed. Billedet er broget med store variationer fra stift til stift, men samtidig fremtræder der visse fællestræk og beslægtede tendenser, der afslører hvorledes man i Danmark reagerede med eller mod de almene europæiske tendenser, naar nye opgaver eller situationer meldte sig. Det er nemlig et af afhandlingens vigtigste resultater, at den dokumenterer, hvor forskelligartede strukturer der opnaaedes trods de tilsyneladende ensartede kirkelige forskrifter, og hertil svarende hvor smidigt man indenfor kirkens centralledelse accepterede og administrerede vidt forskellige organisationsstrukturer. Den middelalderlige pavekirke var ikke præget af den ensretning, som forskningen og især oversigtsværkerne i almindelighed tillægger den.

Dette stærkt sammensatte og varierende billede af den kirkelige jurisdiktion fremtræder ikke blot langt mere detaljeret end tidligere, men det korrigerer ogsaa grundopfattelsen om det principielle skille mellem landprovsternes regnskabstilsyn og officialernes jurisdiktionelle virksomhed under biskoppens myndighed, som Helveg i sin tid udformede, og som bortset fra Poul Johs. Jørgensens korte fremstilling i *Dansk Retshistorie* har været opretholdt siden. Forf.s argumentation for en heterogen struktur forekommer langt mere realistisk, ikke blot for hans eget emne, men for middelaldersamfundet i almindelighed.

Om afhandlingens saglige indhold er det let at fatte sig i korthed. Forf. viser prisværdig kyndighed i sit emne, præsterer overalt nøgtern tolkning af kilderne i funktionel sammenhæng uden større tilbøjelighed til at argumentere sin hovedopfattelse ind i kildestederne. Med hensyn til enkeltheder har jeg meget lidt at indvende og endnu mindre at tilføje. I min gennemgang vil jeg indskrænke mig til at diskutere væsentlige punkter indenfor formalia med faglig relevans: begreber og definitioner, afgrænsning og disposition samt fremstilling.

Først selve begrebet fra titelen: *sysselprovsti* og dettes indehaver *sysselprovsten*. Ordet forekommer mig lidet dækkende for det af forf. behandlede sagomraade, for hvad er en sysselprovst? I indledningen omtales mange slags provster, men ingen sysselprovst, højst et jysk sysselprovsti i senere historisk litteratur med andet indhold (s. 18). Glosen *sysselprovst* er en nydannelse; den forekommer ikke i middelalderen, hverken hos Lund eller Kalkar og heller ikke i forf.s citerede kilder. Fra en del af Jylland har vi nok middelalderlige benævnelser som provst i Hardsyssel, Varde syssel, Jelling syssel, Thy syssel m. fl., men overalt rent stedbetegnende, aldrig som titel eller stillingsbetegnelse, endsiges som alment overbegreb. Mig bekendt forekommer den *generelle* sysselprovst alene hos Helveg, der opfatter stillingen som et relik, hvis funktioner enten var eller snart blev afløst ved kapitelmedlemmernes virksomhed.

Hos forf. bliver det en fællesbetegnelse med et nyt, langt mere omfattende indhold, men man savner en definition, før man begiver sig ind paa den trælse vandring gennem den terminologiske urskov fra stift til stift. Først i afhandlingens sidste afsnit, hvor resultaterne gøres op, oplyses det (s. 287) ganske overraskende, »at det i og for sig ikke er korrekt at tale om 'det danske sysselprovsti' som en entydig, let definerbar, blot nogenlunde ensartet . . . institution«, men at det »stift for stift udvikler sig selvstændigt« – og man kunde understrege: stærkt varieret. Og først til aller sidst leverer forf. sit resultat i en oversigt over den kaotiske og højst forvirrende terminologi; jfr. kortbilaget bag i bogen med kommentaren *Om gejstlige og verdslige inddelinger* s. 386 ff. – Man maa haabe, at læseren – skønt uden henvisning – tidligt har fundet frem hertil.

Det fremgaar af denne registrant, at det kun er i Jylland at et sysselprovsti i den nye betydning dækker et faktisk syssel, og her benævnes embedets indehaver ofte med andre titler end provst: ved siden af domprovst saaledes dekan, ærkedegn og kantor. Det kirkelige syssel kendes hverken for Fyn eller smaaøerne, selv om der nok findes provster, og for Sjælland er syslets eksistens som grundlag for kirkelig inddeling yderst problematisk, og jurisdiktionen var tidligt tildelt domkapitlets prælater. Men den terminologiske forvirring forøges, fordi mange andre gejstlige embeder – som oftere anført af forf. bl. a. s. 370 – var forbundet med provstetitel. Det gælder ikke blot stillinger uden egentlig jurisdiktion som kloster-, gilde- og kapitelprovst, men ogsaa landprovster med lokal jurisdiktion, bl. a. senmiddelalderens konkurrerende bispeofficialer (se nedenfor) og stundom »prælat-provsterne« lokale stedfortrædere, der ogsaa synes at have foretrukket den yndede provstetitel fremfor officialtitelen.

Det maa indrømmes, at det vil være svært at finde en god og dækkende betegnelse for den virksomhed, som forf. har knyttet til sine sysselprovster, men hans valg har i hvert fald ikke tjent til at skabe klarhed. Som afhandlingens titel havde *Studier over gejstlig (beneficieret) lokaladministration*

i Danmark været nok saa dækkende, men selvfølgelig knap saa lokkende. I alle tilfælde drejer det sig om delegation af *potestas jurisdictionis*, der primært er knyttet til bispeembedet, dog ikke i alle tilfælde, bl. a. kun, naar den var *beneficiet*. Hermed rører vi ved et nyt vanskeligt og udefineret begreb.

Det fremgaar af den indledende problemstilling (s. 20 ff.), at spørgsmaalet om den beneficierede stilling har to vigtige sider: i ældre tid problemet om, hvornaar og hvorledes provsteembedet blev beneficieret, i senmiddelalderen forholdet til det ikke-beneficierede officialembede. Første spørgsmaal besvares s. 289 saaledes, at det var indførelsen af officialatet, der bevirkede, »at man nu opfattede provsterne som beneficiarer, der udøvede deres myndighed som en embedet tilhørende *jurisdictio ordinaria*«. Men vi faar intetsteds at vide, hvad det vil sige, at et embede var beneficieret. Ifølge kirkeretten var et *beneficium* en ret vag betegnelse for nydelse af indtægt eller begunstiggelse, der var fast knyttet til mange former for embede og hverv, fra sognepræst til biskop, især brugsret til jord, indtægter af tiende, offer eller sportler. Forf. har aabenbart her en noget snævrere definition, men denne specielle anvendelse er ikke præciseret.

S. 39 stilles spørgsmaalet, om delegation af myndighed til provsten fra starten sker »i form af *beneficium* eller blot som *officium*«. S. 57 gentages spørgsmaalet for tiden omkr. 1300 med problemet, om det »snart 200 aar gamle danske provsteembede . . . skulde betragtes som et *beneficium* . . . eller som et *officium*«. Her sættes *officium* op som en sideordning eller modsætning til *beneficium*, mens det første citat antyder, at *officium* er noget ringere end *beneficium* eller *beneficium* en fornemmere form for *officium*. Uklarheden fortsætter. S. 81 tales om »doppeltheden« i det danske lokalprovsti, der »i sin oprindelse var et 'hverv' (*officium*), men i sin funktion i høj grad kunde være lig et 'ærkediakonat'« – altsaa et *beneficium*. Nederst samme side fortsættes: »Ikke blot bevarede provstestillingen dog sin »ambivalente« karakter med træk saavel af *beneficium* som *officium*, nærmest hvad man kirkeretsligt vilde kalde et personat«. Om dette henvises til s. 381 f., mens det s. 82 hedder, at »det danske lokalprovsti var udviklet af en *obedientia*, et hverv, for ikke at sige et *officium*«. Her maa *beneficium* opfattes som væsensforskelligt fra *officium*.

Momenter, der er karakteriserende for et *beneficium*, findes rundt om i afhandlingen, men det er vanskeligt at opfatte den helhed de indgaar i. S. 39 f. anføres, at paven utvivlsomt har opfattet det slesvigske provsti Strand som et *beneficium* i 1198, fordi provsten konfirmeres i embedet paa samme betingelser som forgængerens, og fordi en »'union' af provsti og sognekirker unægteligt forudsætter en beneficielignende retsstilling«, og mens det s. 42 anføres, at det var »højest tvivlsomt, om ogsaa *jurisdictionis*-udøvelsen hørte med til *beneficium*«, antages det s. 41 for en beneficierende

egenskab, at provstejurisdiktionen »ikke mere strengt var knyttet til provstens person, men af denne mere eller mindre frit kunde delegeres andre«. Om Thysyssel provsti, der i 1264 overdroges en kongelig klerk, anføres s. 48, at dette »er et utvetydigt vidnesbyrd om, at man opfattede stillingen som et beneficium«, da en kongelig klerk næppe personlig vilde residere i embedet, og næste side fremføres provsternes »trang til at akkumulere embeder« som »en udpræget tendens til at betragte stillingerne som beneficier«. Endvidere hævdes s. 52, at inkorporation af en sognekirke var et indicium for beneficieret lokaljurisdiktion, og endelig fastslås det s. 53, at sysselprovsterne omkr. 1300 »opnaede en fuld beneficieret retsstilling med *jurisdictio ordinaria*« i de fleste danske stifter.

Disse med flere eksempler afsluttes s. 55 med noget i retning af en definition: »Og naar vi kommer ned omkring 1300, ser vi, at bisperne maa opgive eventuelle krav om regnskabsaflæggelse, hvorefter lokalprovsterne omsider kommer i besiddelse af *jurisdictio ordinaria* med fuld beneficieret embedsmyndighed«. Men først s. 289 finder man den længe savnede definition, ifølge hvilken de provstelige beneficiarer er saadanne, »der udøvede deres myndighed som en embedet tilhørende *jurisdictio ordinaria*«. Det havde været en lettelse for læseren, om denne definition var anført indledningsvis, mens det derefter var angivet, hvorledes eksemplerne helt eller delvis indgik i dennes ramme. – Men forf. skriver alene for specialister.

Spørgsmaalet er iøvrigt, om problemstillingen beneficieret kontra ikke-beneficieret har større relevans bortset fra tiden omkr. 1300. Det synes nemlig tvivlsomt, om biskopperne før 1300 har haft større umiddelbar myndighed over provsterne, og om provstiernes indtægter har været mindre faste. Bestemmelserne herom i Roskildebiskoppens haandfæstning af 1225, der citeres s. 40 og 364, forekommer meget talende. De bestemte, at »provstierne skulde vende tilbage til domkirken og være digniteter her«. I og for sig med rette taler forf. om »dette ikke helt klare udtryk«, men naar det samtidig forbydes biskoppen at besætte prælaturer og kanonikater uden kapitlets samtykke, maa kapitlets medlemmer have været meget selvstændige i deres udøvelse af den dem tilhørende lokaljurisdiktion. De ældre provstier til og med Valdemarstiden fremtræder da ogsaa som fornemme embeder med ret faste indtægtskilder, og forf. anfører selv (s. 36 og 366), at de ældste provster »i nok saa høj grad knyttede sig til fyrste- som til bispemagten«. Det er givetvis rigtigt. En gennemgang viser, at de var fremtrædende personligheder, der ofte endte som biskopper – og det især takket være kongelig gunst. Det gælder vort tidligst kendte eksempel fra 1135: provst Elias i Eggeslevmagle, der var en kongelig patronatskirke, med fornem placering som brevidne og siden 1142 takket være kongen biskop i Ribe (s. 27). Ogsaa provst Livo i Odense (s. 29 og 36) var for sit embede personlig knyttet til kongen, før kongen

fik ham gjort til skismatisk biskop i hans eget stift. Paa lignende maade synes provstierne Tofte paa Fyn, Falster, Thy og eventuelt flere at have været kongelige patronater i Valdemarstiden (jfr. s. 43f.), saaledes at deres indehavere ofte var kongelige klerke og notarer, der nød kongelig protektion. Men forholder det sig saaledes, kan der næppe være tvivl om, at provstierne har haft præbendelignende indtægter af lignende karakter som provstiet Strand i 1198, og saadanne kongelige provstier har vel været fuldt saa uafhængige af biskoppelig myndighed som de senere fra omkr. 1300. Hele dette spørgsmaal er det dog for øjeblikket vanskeligt at skaffe klarhed over, da patronatsret og inkorporationsforhold ikke har været genstand for moderne systematisk undersøgelse.

Det har i det hele taget været en stor vanskelighed for forf. at der mangler undersøgelser over mange spørgsmaal, der burde tjene som baggrund for hans specielle emne, lokaljurisdiktionen. Specielt savner man dybere indsigt i gejstlig jurisdiktion i kirkens centrale forvaltning og afgrænsningen til verdslig jurisdiktion med alle herhenhørende særforhold: forsvar, herlighed m. m., og nøjere kendskab til forholdet mellem domkapitel og biskop til de forskellige tider. Nu fremtræder afhandlingen som et vægtigt bidrag til belysning af disse forhold, men revet ud af sin almene sammenhæng. Det havde vel været nok saa naturligt, om lokaljurisdiktionen var blevet vurderet i lys af kapitlernes generelle stilling i forhold til bispemagten.

Et meget vigtigt spørgsmaal er forholdet mellem provst og bispeofficial. Officialer, gejstlige som verdslige, forekommer allerede tidligt i 13. aarh., men disse første officialer maa man med forf. opfatte efter ordets generelle betydning som underbefalingsmænd i almindelighed, dog næppe ved tilfældige beskikkelser, men som led i et fast organiseret delegations-system. I alle tilfælde havde officialerne i den kongelige voldgiftskendelse af 1228 mellem Odensebispen og fynboerne fortjent en mere dybtgaaende behandling end bemærkningerne s. 207.

Det specifikke bispeofficialat er noget ganske andet. Det indførtes som anført s. 61 ff. overalt i Danmark straks eller ret snart efter institutionens indføjelse i kirkerettens Liber Sextus i 1298. Bispeofficialatet er en personlig og umiddelbar delegation af biskoppens myndighed; det blev, i hvert fald i begyndelsen, et effektivt forvaltningsorgan for biskoppen, og lokalt fik det en myndighed, der kunde konkurrere med provsternes.

Forf.s hovedproblem (s. 20f.) er, om det nye organ for delegeret bispemyndighed som i udlandet formede sig som et modsætningsforhold til det gamle provsti eller ikke; det behandles indgaaende for de enkelte stifter, og s. 293 konkluderes forsigtigt, at selv om vi ikke har »utvetydige vidnesbyrd om modsætninger bisper og sysselprovster imellem« før 1400 kan en bevidst politisk benyttelse af embedet ikke udelukkes; i hvert fald omdan-

nedes en halv snes beneficerede sysselprovstier til officialater. Efter 1400 er der adskillige eksempler paa konflikt; der kendes ganske vist ikke flere eksempler paa provstier der omdannedes, men til gengæld fik de fleste deres selvstændighed beskaaret. Paa grundlag af de fremdragne eksempler giver forf. en indgaaende beskrivelse af denne proces, men forklaringen paa dens forløb og resultater forekommer mig mindre tilfredsstillende. Aarsagen er fortrinsvis mangel paa relevant materiale, men man fristes til at stille spørgsmaalet, om den europæiske problemstilling er frugtbar for danske forhold. Har provst og official trods alt ikke været mere præget af arbejdsdeling og samarbejde end af konkurrence og modsætninger? Forf. tangerer problemet flere gange; han betoner, at modsætningsforholdene maa være overrepræsenteret i kilderne, og at det effektive og centraliserede officialat ganske naturligt maatte trænge de beneficerede stillinger tilbage, langsomt men sikkert, især hvor disse var blevet ikke-residerende, og det gjaldt mange.

Efter forf.s vurdering var sysselprovsterne ved katolicismens slutning »et nærmest feudalt rudiment, som i senmiddelalderen i vid udstrækning havde overlevet sig selv« (s. 296). Denne dom maa vist tages med forbehold, for hvorledes ellers forklare, at de som regnskabsprovster overlevede reformationen og i visse tilfælde fungerede helt frem til enevælden. Det var kun deres judicielle virksomhed, der svandt ind. I Danmark skal man iøvrigt være varsom med at anvende begrebet feudal til fuldt paa-lydende.

Et andet vigtigt spørgsmaal er, hvor skarpt man skal skelne mellem provst og official. Lad os som eksempel se paa forholdene i Viborg stift, der behandles s. 261 ff. I et privilegium af 1322 for Vitskøl kloster forbyder Viborgbispen »vore provster« paa lige fod med »vor generalofficial« at krænke klostrets immunitet. Tilsvarende giver biskoppen i 1327 »sine provster og officialer« befaling til ikke at krænke kapitlets rettigheder. Forf. er ikke glad ved denne provsternes sideordning, men kommenterer, at det er et spørgsmaal, hvad der her forstås ved »vore provster« og »biskoppelige provster«, og konkluderer, at hvis de »virkelig er sysselprovsterne, er det iidet sandsynligt, at de skulde have udviklet samme beneficerede position som deres kolleger« i de fleste andre stifter, men at de i kraft af sammenstillingen »provster og officialer« snarere maa have haft den ringere placering som i Aarhus stift, hvor sysselprovsterne var i færd med at omdannes til herredsprovster. – Imidlertid fremstilles s. 208 omtrent samme situation næsten samtidig i Odense stift, hvor den gamle provsteværdighed ingenlunde stod for fald. I 1315 indskærpede biskoppen, at hans »provster, officialer, fogeder eller deres stedfortrædere« skulde respektere St. Knuds klostres (domkapitlets) juridiske immunitet; ved et tilsvarende privilegium fra 1349 forekommer rækken

af stedfortrædere to gange, dels verbalt som i 1315, dels i formen »vore ovennævnte provster, officialer, ombudsmænd (*exactores*) og fogeder«. Da klosterkapitlets jurisdiktion over dets inkorporerede kirker i 1360 udvidedes af biskoppen, ender brevet ligeledes »rent rutinemæssigt« med et forbud til »vore officialer og provster« om ikke at overtræde det.² Heraf konkluderer forf., at »stiftets lokalprovster – i hvert fald langt de fleste – nu indtog en stilling som beneficiarer«. Man havde gerne set en nærmere forklaring paa, hvorfor der anvendes saa forskellige udlægninger af saa ensartede bispebreve.

Enkelte gange finder man ogsaa udtryk for samvirke mellem provst og bispeofficial, saaledes i en række bispebreve og landstingsvidner fra Viborg i 1320'erne. Et landstingsvidne fra 1320 om skøde af gods paa Læsø fra Viborg kapitel til Vitskøl kloster var fx. udstedt af biskoppens generalofficial og provsterne i Sallingsyssel og Ommersyssel, mens bispebreve om Viborgkirkens afkald til Vitskøl kloster i 1322 har provster som brevvidner ved siden af generalofficialen og andre gejstlige.³ Et eksempel paa intimt samarbejde mellem official og provst fra en senere tid finder man i statutterne for Marie Psalters Broderskab i Odense fra 1496. Forf. nævner (s. 218 n. 6), at de vidner om, at provsten indtog en fremtrædende stilling ved dette gildes dannelse, men nok saa interessant er det, at en almindelig official Mads Bruun følger som nr. 2 efter provsten, mens prioren i St. Knuds kloster var nr. 3, hvorefter 6 borgere afsluttede stifternes række.

De mindre øer under Odense stift giver udmærkede eksempler paa, hvorledes officialer overtog titel af provst og holdt provsteting, saa det undertiden kan være vanskeligt at skelne mellem de to kategorier. Ikke mindst for Falster rummer forholdet mellem provst og official (s. 212 ff.) træk af stor interesse. Forf. lader Johannes Bille, der i 1364 betegnes som landprovst (*prepositus terre Falstrie*), være »den sidste beneficiar i dette embede«. Det er sikkert rigtigt; og det er vel ogsaa sandsynligt, at sognepræsterne i Nykøbing godt hundrede aar senere var officialer, skønt de samtidig betegnedes »provst« og »domprovst«. Forf. hævder, at der ikke er fundet spor af senmiddelalderlig eller efterreformatorsk beneficieret provstemyndighed paa Falster; det er muligt, men saa maa officialen have faaet en praktisk talt beneficieret stilling. I forbindelse med omtalen af den efterreformatorske fortegnelse over gejstlige indtægter paa Falster hævder forf. (s. 213 f.), at »bispen nu var den eneste gejstlige

² I min gennemgang er brevet af 1335 om Ubberud kirkes overdragelse til klosteret forbigaaet, da teksten paa det afgørende sted er stærkt korrumpet – endnu stærkere end anført af forf., idet »vore« (*nostrorum*) er en ren konjektur. Derimod er privilegiet af 1349 (D. D. 3. r. III nr. 188) ikke anvendt af forf. Privilegiet af 1360 (nu D. D. 3. r. V nr. 367) er ikke helt tilfredsstillende gengivet af forf., idet der sondres mellem regnskabsrevisionen som en ret af gammel dato og de specielle jurisdiktionsrettigheder, der formelt fremtræder som nye.

³ D. D. 2. r. VIII nr. 288, 410, 424; jfr. afhandl. s. 261 f.

myndighed« paa oen, mens officialen for sit arbejde blot modtog »to tdr. havre m. m.«. Men hvad dækker dette *m. m.* over? Det fremgaar af den lille brevserie fra Danske Magazin, som forf. nok anfører (note 37), men ikke udnytter. Heraf fremgaar, at der er tale om et ikke ubetydeligt official-len, nemlig bispegaarden Ravnstrup ved Nykøbing, ifølge Kong Valdemars Jordebog et kongeligt gods, ifølge de senmiddelalderlige breve et gods med fang og tilliggende, »som officialerne plejede at have i fri forlening og forsvar« af Odensebispen (1530). I 1494 bevidnede sognepræsten i Nykøbing, »officialis i Falster« hr. Henrik, at han mindst en snes aar tidligere havde modtaget Ravnstrup som len af biskop Mogens Krafse, da han modtog sit officialsegl i nærværelse af hr. Hans Pedersen, »som tilforn havde været provst i Falster«, og at han »aldrig var der indført af nogen præster i Falster . . . anderledes end« efter bispelig befaling. Den følgende præst i Nykøbing besad ogsaa som official Ravnstrup som forlening; i 1530 bevidnedes det paa landemode, at bispens foged kort forinden havde faaet Ravnstrup i forsvar, og her sad iflg. forf. i 1511 en Mester Jens som biskoppens »provst«. – Sammenblandingen af »provst« og »official« er aabenlys, og hvad enten de senmiddelalderlige officialer er de beneficierede provsters direkte efterfølgere eller ikke, saa sad de dog i en forlening og maa betragtes som beneficierede.

Konklusionen maa blive, at modsætningen mellem provst og official ikke maa overbetones. Forf. understreger det selv s. 372 for tiden omkr. 1300, hvor han ikke blot tvivler paa muligheden, men ogsaa paa berettigelsen af at trække skarpe skel mellem de forskellige kategorier, og konkluderer, at der »næppe allerede i 13. aarhundredes Danmark var en klar linie mellem beneficium og officium, i alt fald paa lokaljurisdictionens omraade«. Det vil næppe heller være muligt eller berettiget at sætte skarpe skel mellem beneficieret provst og bispeofficial. Denne problemstilling forekommer ikke særlig frugtbar for den gejstlige lokaljurisdiktion. Den har kompliceret fremstillingen unødigt, men den har ikke i væsentlig grad forrykket resultaterne.

Jo mere man arbejder med afhandlingen, des mere overbevist bliver man om, at den er resultatet af kyndig og gedigen forskning, men til skade for tilegnelsen ogsaa, at den er et umiddelbart udtryk for forf.s arbejdsgang. Man mærker, at han er startet med studier i den gejstlige lokalforvaltning omkring reformationstiden, og at det er arbejdshypoteserne herfra, der har været bestemmende for den samlede problemstilling vedrørende lokaljurisdiktionens udvikling fra tidlig middelalder. Hertil er føjet spørgsmaalene, om kirkerettens forskrifter og den almene udvikling i Europa har været bestemmende for forholdene i Danmark. Resultatet viser, at ingen af problemstillingerne har været særlig heldigt valgte. Det havde sikkert været en fordel for afhandlingen, dersom forf. havde ladet disse

spørgsmaal træde i baggrunden og analyseret sit danske materiale uden at skele for meget til den europæiske kirkeret og det fremmedlegeme, som beneficiespørgsmaalet trods alt er for danske forhold, og først som konklusion havde draget disse spørgsmaal og sammenligninger ind i behandlingen. Resultatet vilde være blevet det samme, men det vilde have gjort afhandlingen lettere tilgængelig. Som den nu er disponeret er det hensigtsmæssigt for læseren at starte med det sidste afsnit om *Sysselprovsternes Funktion* og følge dets henvisninger til analyserne for de enkelte stifter.

Afhandlingen er et lærd værk, der røber viden og indsigt langt ud over den snævre emnekreds, og det er et af dens fornemme kvalitetsmærker, at den trods sine berøringsflader til saa mange og saa forskelligartede sagomraader undgaar knirken under indpasningen i det store kirkelige og samfundsmæssige maskineri, som den middelalderlige kirke udgør. Det er saa meget des mere fortjenstfuldt, som de mest centrale undersøgelser af den danske kirkes organisation og funktioner stadig savnes. Forf. har de bedste forudsætninger for at løse disse opgaver, det være sig forholdet mellem biskop og domkapitel i alle henseender, kapitlets almindelige placering indenfor kirkens styrelse eller afgrænsningen af den kirkelige domsmyndighed i forhold til den verdslige.

AKSEL E. CHRISTENSEN

HOLGER RASMUSSEN: Limfjordsfiskeriet før 1825. Sædvane og centraldirigering. Nationalmuseet. Folkelivs studier nr. 2. København 1968. 517 s. Ill. Kort.

Emnet for denne bog er af mere vidtrækkende betydning, end nutidsmennesker almindeligvis forestiller sig. Limfjordens fiskerigdom omtales allerede hos Saxo, og grundlæggelsen af en række klostre langs fjordens bredder i middelalderen vidner om fiskeriets betydning. Men det var først efter øresundsfiskeriets tilbagegang, fiskeriet i Limfjorden kom frem i første række. I løbet af 1500-årene opstod en kappestrid om de bedste fiskepladser mellem kirkens arvtagere, kronen og herremændene, samt borgerne i købstæderne, erhvervsfiskerne og bondebefolkningen, hvorunder de to sidstnævnte grupper påberåbte sig sædvaneretten, mens de førstnævnte slog på deres privilegier.

I vor tid spiller fisken en ringe rolle i folks ernæring i forhold til kød, flæsk, smør, fedt, brød og grøntsager. I middelalderen var det anderledes, ikke alene forlangtes det, at man spiste fisk i stedet for kød i fastetiden, men også den øvrige del af året spiste man fisk såvel ude ved kysterne som inde i landet. Endnu kan man støde på rester af damanlæg på Sjælland,